

גליון מס' 22

פרשת שלח

ה'תשפ"ב

מקרא

אני דורש

במה לעיון במקראות בדרך רבותינו

הרב ישעיהו לוי שליט"א

וְדָבַשׁ (דברים ח, ח), אמר רב חנן בברכות מא, ב, ועוד: "כל הפסוק כולו לשיעורין נאמר". ופירש רש"י שם ד"ה ופליגא שזו "שבחה של ארץ ישראל שיש בה פירות ששיעורי תורה נתלין בהן". ב"גפן", ממשיך רב חנן, תלויה "רביעית יין לנזיר", שאם "אכל" נזיר "חרצנים וזגים ולולבין כשיעור רביעית יין, חייב" (רש"י ד"ה כדי רביעית; ראה שם כל הדיבור) משום "מחרצנים ועד זג לא יאכל" (במדבר ו, ד). ב"תאנה" משערים "כגרוגרת", שהיא תאנה יבשה, "להוצאת שבת", שהמוציא מאכלים בנפח גרוגרת חייב. "רימון, כדתנן (כלים יז, א), כל כלי בעלי בתים שיעורן כרימונים", שאם ניקב בהם חור שעובר בו רימון בטלו מתורת כלי ונשתרו מלקבל טומאה.

ככל שיגדלו ענבים ניתן להפיק מהם יין ולשער בינם את רביעיתו של נזיר. לכן אשכול ארץ ישראלי חריג בגודלו עוד משובח בשבחם של פירות ארץ ישראל, ונוסף לו שבח מידתו המרובה. אבל ברימון גדול מדי אין תועלת לשער את תקינות כלי בעלי בתים, ותאנה גדולה מדי לא תסכון לשער בה הוצאה בשבת. הרימון והתאנה שנטלו המרגלים היו אפוא משובחים פחות משלנו. לפיכך חיפתה התורה בל לפרסם ליקוי שפגם אז בשבחה של ארץ ישראל.

דָּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וַעֲשׂוּ לָהֶם צִיצִית עַל כְּנָפֵי בְּגָדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתַנּוּ עַל צִיצִית הַכֶּנֶף פֶּתִיל תְּכֵלֶת (טו, לח)

יֵאמֶר לְהֵלֵךְ, וְיֵאמְרוּ אֲתָנוּ וְזִכְרָתָם אֶת כָּל מִצְוֹת ה' וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם (טו, לט). זו באה כתרופה לסכנה, "וְכִי תִשְׁגּוּ וְלֹא תַעֲשׂוּ אֶת כָּל הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה" (שם, כב), בסמוך למעלה (בשם חתני המצוין, הרב שלמה שלזינגר).

הוצע בגיליון לפרשת צו שמחלוקת קורח פרצה בראשית ימי המילואים, והיא נרמזת בפסוק, ויֵאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעֵדָה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה' לַעֲשׂוֹת (ויקרא ח, ה), המשתמע כמגננה נגד ערעור שקם. אם אמנם, הרווחנו טעם נוסף למיקום פרשת ציצית בסוף סדר שלח ולפני פרשת קורח. מלבד מה שלימדונו חכמינו על קורח וטליתותיו שכולן תכלת, הלא עקבה המחלוקת מיד אחר עשיית בגדי הקודש והלבשת אהרן ובניו בהם. עמנו הוא "ממלכת

לְמַטָּה אֶפְרַיִם הוֹשֵׁעַ בֶּן נֹחַן (יג, ח)

כך הוא נקרא בפרשתנו פעמיים ועוד פעם יחידה אחר שירת האזינו. להלן, וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֵׁעַ בֶּן נֹחַן יְהוֹשֻׁעַ (ג, טז). ושם, וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת כָּל דְּבָרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת בְּאָזְנֵי הָעָם הוּא וְהוֹשֵׁעַ בֶּן נֹחַן (דברים לב, מד). בכל שאר אזכוריו הוא יְהוֹשֻׁעַ, למן היום שבו נלחם בעמלק (שמות יז, ט) ועד מותו (יהושע כד, כט). מסתבר ששבטו והעם הכירוהו ב'הוֹשֻׁעַ' שמו מלידה, וכך הוא מכונה אפוא בעמדו למולם ולמענם בתור "נָשִׂיא בָהֶם" (יג, ב), וגם כאשר הוצג לפני העם כמי שמתעתד להחליף את משה. אבל וַיִּקְרָא מֹשֶׁה מעולם "לְהוֹשֵׁעַ בֶּן נֹחַן יְהוֹשֻׁעַ", וכך הוא מכונה בכל מגעיו עם משה ובפי ה' המדבר עם משה. ומעת ש"סָמַךְ מֹשֶׁה אֶת יָדָיו עָלָיו" (דברים לד, ט) ואצל עליו מרוח חכמתו כך גם כינוהו ישראל. זכה האיש לשם חדש מפי אביו השני לשימוש בבית האולפן (השווה רשב"ם לפסוק טז; הגד פירוש רש"י על פי סוטה לד, ב), וזה נעשה שמו לעולם. להזכירנו ש"יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹחַן" הוא "מִשֵּׁרֶת מֹשֶׁה מִבְּחָרָיו" (במדבר יא, כח), "נֶעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֵהָל" (שמות לג, יא).

מעתה יוטעם הניסוח, "לְמַטָּה יוֹסֵף לְמַטָּה מְנַשֶּׁה גְּדִי בֶן סוֹסִי", ואיחורו אחר "לְמַטָּה אֶפְרַיִם הוֹשֵׁעַ בֶּן נֹחַן". הנה מתקוממים מטה אפרים לאמור, איזה ייצוג הלזה הוא לנו, לא שליחנו להשיבנו נאמנה אלא שתול של משה, דבוק בו בדביקות שהזיקה הסבת שם. והכתוב מפייסם, יש לכם מלבד הושע את "גְּדִי בֶן סוֹסִי", כי אם תרצו הוא נציג לכל "מַטָּה יוֹסֵף".

וַיָּבֹאוּ עַד נַחַל אֲשָׁכָל וַיִּכְרְתוּ מִשָּׁם זְמוּרָה וְאֲשָׁכָל עֲנָבִים אֶחָד וַיִּשְׁאַהֲוּ בְּמוֹט בִּשְׁנֵי וּמִן הָרִמּוֹנִים וּמִן הַתְּאֵנִים (יג, כג)

התורה מודיעה על גודלו המופלג של האשכול בספרה שנשאוהו "בְּמוֹט בִּשְׁנֵי", ולהלן נלמד שכל כך התפעלו ממנו ישראל עד ש"לְמִקּוֹם הַהוּא קָרָא נַחַל אֲשָׁכָל עַל אֲדוֹת הָאֲשָׁכָל אֲשֶׁר כָּרְתוּ מִשָּׁם" (יג, כד). לפי ברייתא בסוטה לד, א, גם הרימון והתאנה היו גדולים מאד, זה וזה כדי משא מלא לגבר אחד. מדוע לא ציינה התורה את מידתם של אלה?

על הכתוב, "אֶרֶץ חֹטֵה וְשֹׁעֲרָה וְגִפֶּן וְתֵאנָה וְרִמּוֹן; אֶרֶץ זֵית שָׁמֶן

כְּהִנִּים וְגוֹי קָדוֹשׁ" (שמות יט, ו), וגם טענת קורח השקרית נמהלה במעט מן האמת "כִּי כָל הָעֵדָה כָּלֵם קְדָשִׁים" (במדבר טז, ג). לכן כנגד בגדי כהונה קיבלו אפילו הדיוטות שבנו את מצוות ציצית, אולי בה בשעה שחונן אהרן, וכל איש ישראל עונד חוט ממעילו של כהן גדול.

יצויין שציצית היא לכאורה המצווה היחידה בכל ספר במדבר שאין לה זיקה למקדש ולכהונה (נדרים ושבועות שבראש סדר מסות נכרכו עם נדרי הקרבן שבסוף סדר פנחס) וגם לא הוזכרה אגב מעשה (כגון עונש המקושש, הגעלת כלי ביזת מדין, ונחלות לדרישת בנות צלפחד את אחוזת אביהם) או לקראת הכניסה לארץ ישראל (כגון ערי הלויים והמקלט). אך אל נכון טלית מצויצת אף היא מלבוש לכהן מקודש.

מחלוקות על אודות פירושים מקובלים - המשך מן השבוע שעבר

צרוּרוֹת - הלכתא גמירי לה

זכור קובע רמב"ם שלא תימצא מחלוקת בין חכמינו אם דבר פלוני מקובל ממש או לא (השווה תוספות לבימות עז, ב). אחת הקושיות המפורסמות על הקביעה היא מן צרוּרוֹת שהתיזה בהמה דרך הילוכה והזיקו, אשר לפי הגמרא "הלכתא גמירי לה" שבעל הבהמה משלם בגינן חצי נזק (בבא קמא ג, ב, ו-ז, ב), ורמב"ם קורא לה "הלכה מפי הקבלה" (הל' נזקי ממון ב, ג). אף על פי כן נחלק סומכוס וסובר שעל נזקי צרוּרוֹת משלמים נזק שלם כעל שאר נזקי רגל וכל המועדים (בבא קמא יז, ב).

ובבבא קמא יט, א: "בעי רב אשי: כח כחו לסומכוס ככחו דמי או לא? מי גמיר הלכה ומוקי לה בכח כחו, או דלמא לא גמיר הלכה כלל? תיקו". אילו נקטה הגמרא בוודאי שסומכוס אמנם קיבל הלכה והעמידה בכח כוחו, יכולנו לומר שכולם קבלו את אותה הלכה, היינו שנוק בלתי ישיר אגב הליכת בהמה כדרכה מחייב חצי נזק בלבד, אבל נחלקו מסברה אם צרור ראשון הניזז ממגע גופה כבר נחשב מסובב ניתק מהתנועות הגוף, או שמא רק מעוף צרור שני בסיבת הראשון נידון כפעולת הכוח בניגוד לפעולת הגוף. אולם קשה איך לא הכריע רב אשי את שאלתו ודחה מייד את הציוד שסומכוס "לא גמיר הלכה כלל", הלא אם גמרו חכמים אף סומכוס גמר בהכרח מבלי ערעור או שכחה.

גם לא יועיל להציע ש"לא גמיר הלכה כלל" משמע לחייב חצי נזק, אבל לפי האמת אכן קיבל סומכוס שעל צרוּרוֹת חייבים, ובלעדי ההלכה היה בעל הבהמה פטור לגמרי מנזקי צרוּרוֹת כמו שציידו למעלה יז, ב, "אי לאו כגופו דמי חצי נזק נמי לא לשלם". שהרי כל עיקר ההזדקקות להלכה באה בגמרא להסביר מדוע מחייבים רבנן חצי נזק על צרוּרוֹת במקום נזק שלם או לא כלום, והרי שהקבלה היא עצמה הגבילה את החיוב לחצי הנזק, והדרא אפוא קושיא לדוכתא איך חלק עליה סומכוס.

אולם נטען בגיליונות הקודמים שלרמב"ם שום קבלה, אפילו הלכה למשה מסיני, אינה עומדת לעצמה בלעדי המקרא, אלא כולה שעונה ומולבשת על הכתב ותורה אחת לנו. הלכות למשה מסיני הן אותם פירושים למקרא ש(עדיין) לא אוששו בדרשות משלש עשרה המידות. פורש למשה ש"נִסְכָּיָהּ", בלשון רבים, של עולת התמיד של חג הסוכות (במדבר כט, לא) הם נסך מים נוסף על נסך היין הרגיל, אבל מפני שלא נמצא רמז למים בדרך דרש גמורה נשאר ניסוך המים הלכה למשה מסיני (ראה תענית ב, ב, ג, א).

גם ב"הלכתא" של "חצי נזק צרוּרוֹת" (בבא קמא ג, ב, ו-ז, ב) לא התקבל יותר ממה שנתון במקרא שהיא באה לפרש. היינו, "כִּי יִבְעֹר אִישׁ שָׂדֶה או כְּרֶם וְשָׁלַח אֶת בְּעִירוֹ וּבְעִיר בְּשָׂדֶה אַחֵר מִיֵּטֵב שָׂדֶהוּ וּמִיֵּטֵב כְּרֶםוּ יִשְׁלֹם" (שמות כב, ד), הנראה מעמעם במכוון כמה ישלם. כאמור בגיליון 13, על כל שאר מזיקי הממון נאמר כמה ישלמו: "רַק שְׂבָתוֹ יִתֵּן וְרִפְאָ יִרְפֹּא" (כא, יט); "וְנָתַן בְּפָלְלִים" (כא, כב); "עֵין תַּחַת עֵין" (כד); "לְחַפְּשֵׁי יִשְׁלַחְנוּ תַּחַת עֵינוֹ" (כו); "וְנָתַן פְּדִין נִפְשׁוֹ כָּלֵל אֲשֶׁר יוֹשֵׁת עָלָיו" (ל); "כֶּסֶף שְׁלֹשִׁים שְׁקָלִים יִתֵּן לְאֹדְנָיו" (לב); "כֶּסֶף יִשִּׁיב לְבַעְלָיו וְהֵמֶת יִהְיֶה לוֹ", כלומר ישיב את כל דמי הנופל בניכוי שווי הנבלה; "וּמְכָרוֹ אֶת הַשּׁוֹר הַחֵי וְהָצוֹ אֶת כֶּסֶפוֹ וְגַם אֶת הַמֶּת יִחְצֹן" (לה); "שְׁלֹם יִשְׁלֹם שׁוֹר תַּחַת הַשּׁוֹר וְהֵמֶת יִהְיֶה לוֹ" (לו); "חֲמִשָּׁה בָּקָר יִשְׁלֹם תַּחַת הַשּׁוֹר וְאֶרְבַּע צֹאן תַּחַת הַשֶּׁה" (לז); "שְׁנַיִם יִשְׁלֹם" (כב, ג); "שְׁלֹם יִשְׁלֹם" (כב, ה), כלומר במלואו ישלם, ישלם עוד ועוד עד שיימלא החיסרון, כמו "הָשֵׁב תְּשִׁיבֶם" (דברים כב, א) "אפילו מאה פעמים" (ראה בבא מציעא לא, א) עד שיתקיימו בידו, או "שְׁלַח תְּשַׁלַּח" (שם, ז) "אפילו מאה פעמים" (ראה חולין קמא, א) עד שלא תחזור; "וְאִם יִגְנֹב יִגְנֹב מֵעַמּוֹ יִשְׁלֹם לְבַעְלָיו" (שמות כב, יא) את הגניבה, בניגוד אל "הַטְּרָפָה" שאותה "לֹא יִשְׁלֹם" (כב, יב); "כֶּסֶף יִשְׁקַל כְּמִהְרֵ הַתּוֹלָת" (טז); "וּמִכָּה נִפְשׁ בְּהֵמָה יִשְׁלַמְנָה נִפְשׁ תַּחַת נִפְשׁ" (ויקרא כד, יח). חריגים יחידים הם נזקי השן והרגל, שלגביהם קובע הכתוב מהיכן ישלם המזיק - מ"מיטב שְׂדֵהוּ וּמִיֵּטֵב כְּרֶםוּ" - אבל לא אם ישלם את כל הנזק או רק חלקו. קיבלנו אפוא שהכתוב לא הבהיר כי לא פסיקא, שכן על דריסת הפרסות אמנם ישלם הכל, אך על המתגלגל ממנה עשוי בעל הבהמה לשלם רק חצי, "וְהַנִּיזָק וְהַמִּזִּיק בַּתְּשֻׁלִּי" (משנה בבא קמא יד, ב). אולם אם טעם ההקלה הוא שהנעשה בכוח שונה באופן גורף מן הנעשה בגוף, או שמא התייחדו צרוּרוֹת רק בנסיבות מצומצמות נטולות השלכה על כלל המקרים, לא קיבלנו.

ברייטא מלמדת בבבא קמא יז, ב, ש"חזיר שהיה נובר באשפה והתיז והזיק משלם (בעליו) חצי נזק". תוספות שם ד"ה נובר מעירים ש"אשמועינן" כאן "צרוּרוֹת דשן דלהנאתו קעביד". לדעתם, את הניזז אגב ביקוש הנאה עשתה ההלכה תודלה של שן כמו שאת הניזז אגב הליכה שגרתית היא עשתה תולדה של רגל, ואמנם יצאו רגל ושן מכתוב אחד ("וְשָׁלַח אֶת בְּעִירוֹ" - רגל - "וּבְעִיר בְּשָׂדֶה אַחֵר" - שן) וחויבו בהיגד משותף ("מִיֵּטֵב שְׂדֵהוּ וּמִיֵּטֵב כְּרֶםוּ יִשְׁלֹם"). אבל לרש"י ד"ה צרוּרוֹת "חזיר הנובר ומתיז צרוּרוֹת בחוטמו הוי נמי בצרוּרוֹת דרגל", לא של שן, "דכל מה שהוא כחו ולא גופו קרי צרוּרוֹת". נזקי שן פושטים רק עד היכן שחוטם החזיר והנאתו מגעת, אבל כל הניזז הלאה הוא כניזז אגב הליכה, והכל הוא מפגעי בהמה עוברת - מה לי דורסת כלים בדרכה למאכלה, מה לי שוברת כלים בריסוס מתפזר בלי משים ממקום מאכלה. אחרת היה הניזז מחוטם החזיר נידון כשן או תולדתה ולא הייתה חלה עליו ההלכה לפוטרו מחצי הנזק.

ולהלן בבבא קמא יח, ב, שנו על "בהמה שהטילה גללים לעיסה" שלרבי אלעזר "משלם" בעלה "חצי נזק" משום צרוּרוֹת. שם כותב רש"י ביתר ביאור ש"בשלא להנאתה עסקינן כגון במשלשלת, דאי להנאתה (הרצונית) תולדה דשן היא", והיה לשלם עליה נזק שלם אף שההטלה היא כוחה ולא גופה. בפירוש חילופי מוסיף רש"י, "ונראה בעיני דכל גללים להנאתה הוא (ושלשול בכלל), ואפילו הכי לאו תולדה דשן נינהו, דשן הזיקא דגופה הוא והני צרוּרוֹת נינהו". שוב למדנו שצרוּר שהיה נידון כשן היה מחייב נזק שלם, שלא התקבלה הלכה אלא על תולדת הרגל.

ומן הפירוש השני למדנו שוב שכל צרור נידון למעשה כרגל, כי לא חילקנו בין היזק להנאתה ובין היזק אגב אורחה אלא באשר לנעשה במגע הגוף, אבל ממנו ואילך הכל הוא משובל ההרס המרושל שבעקבות בהמה.

שיטת רמב"ם דומה כנראה לשל רש"י. עוד בבבא קמא יח, ב: "סוס שצנף וחמור שנער ושיבר את הכלים" בקולו, "משלם חצי נזק", והוא הדין ל"תרנגול שהושיט ראשו לאויר כלי זכוכית ותקע בו ושברו", שכן כוח ההולך ומזיק למרחקים ללא מגע הגוף הוא כצורות ניתנים, כמו שאמרו למעלה יז, ב, על "תרנגולים שהיו מפריחין ממקום למקום" שאם "שברו כלים... ברוח שבכנפיהן משלמין חצי נזק". הוסיפו בגמרא יט, א, ש"משונה הוא" שתרנגול יושיט ראשו לתקוע בכלי, אלא אם היה בו מאכל, שאז מכניס התרגול את ראשו לאכול ותוך כדי הוא גם צועק כדרכו. לפיכך פוסק רמב"ם בהלכות נזקי ממון ב, ט: "תרנגול שהושיט ראשו לאויר כלי זכוכית ותקע בו ושברו, אם היו בתוכו תבלין וכיוצא בהן שהושיט ראשו כדי לאכלן, משלם חצי נזק (מן העלייה) כחצי נזק צורות, שכן הוא דרכו. ואם היה הכלי ריקן הרי זה משונה, ומשלם חצי נזק (מנופ) ככל הקנסות". אלא שראב"ד השיגו, "זה טעות הוא דהא צורות על ידי שינוי הוא ובעיא היא אם יש שינוי לרביע נזק או לא". כוונתו לשאלת רב אשי בדף יט, א, אם "יש שינוי לצורות לרביע נזק", שמחצי הנזק שהיה ראוי לה לשלם משום נזקי קרן תמה פוחתים עוד חצי מן החצי כי לא הזיקה בגופה אלא בכוחה, "או אין שינוי לצורות לרביעי נזק", שההקלה מחמת תמות חופפת להקלה מחמת שלא הזיק הגוף ישירות, כי לא מצאנו מזיק שישלם פחות מחצי. השאלה עלתה בתיקו וכבכל תיקו אצל ממון המוציא מחברו עליו הראיה (וראה תוספות לבבא קמא סב, א, ד"ה עשו תקנת גגול). את בעל התרגול שהושיט ראשו לכלי ריקן ושברו בתקיעה היה אפוא לרמב"ם לחייב רק רביע נזק, שהרי הזיק התרגול רק בכוחו וגם באופן משונה.

אלא שכעין דעת רש"י בפירושו הראשון גבי "בהמה שהטילה גללים לעיסה", שכל נזק המהנה את הבהמה, אף הנעשה רק בכוחה, נחשב שן לחייב נזק שלם, כך סבור רמב"ם שכל שכוונתה להזיק הוא מניזוקי קרן גמורה, אף שנשבר רק בכוחה ולא בגופה. תרגול המכניס ראשו לתקוע בכלי ריקן, כוונתו להזיק את הכלי, והשבר הוא מנזקי קרן מבלי עניין לרגל או תולדתה. אם תם הוא ישלם חצי נזק בוודאי ואם מועד נזק שלם. לא שאל רב אשי אלא על פעולה שנייה מסובבת מראשונה, מעוף צורות אגב בעיטה, כאשר כל הכוונה המשונה של הבהמה להזיק ממוקדת בקרקע או בכלי ראשון שהיא בועטת בו. שם אמנם צידד רב אשי שמא יש שינוי לרביע נזק, לא מפני שצרור המותז מבעיטה נידון באחת כקרן וכתולדה של רגל לצרף את קולות שתיהן, אלא כי אולי כמו שנתנה ההלכה תולדה לרגל (ואליבא דתוספות גם לשן) לשלם עליה מחצית ממה שמשלמת הרגל על הדריכה הראשונית, כך ניתנה תולדה לקרן לשלם על המתגלגל ממנה מחצית מן החצי של קרן תמה או מן התשלום המלא של מועדה. אבל אם אין שינוי לרביע נזק ולא ניתנה לקרן תולדה מסובבת מעיקרה, צרור הניתז מבעיטה הוא תולדה של רגל מבלי להתחשב בכוונות שנעצה הבהמה בגורם הראשוני להתזה, בבעיטה, כמו שצרור הניתז מחזיר נזק הוא תולדה של רגל מבלי להתחשב בהנאת החזיר מן הנבירה.

את עצם הנידון של רב אשי הביא רמב"ם בהל' נזקי ממון שם, ו: "בעטה בארץ ברשות הניזק והתיזה צורות מחמת הבעיטה

והזיקו שם, חייב לשלם רביע נזק, שזה שינוי הוא בהתזת הצורות. ואם תפש הניזק חצי נזק, אין מוציאין מידו" (כשיטתו הרווחת שמועילה תפיסה בספק ממון; ראה הל' בכורות ה, ג). ושם, ה: "היתה מהלכת ברשות הרבים ובעטה והתיזה צורות והזיקו ברשות הרבים, פטור. ואם תפש הניזק רביע נזק אין מוציאין מידו, שהדבר ספק הוא שמא שינוי הוא ואינו תולדת רגל, שהרי בעטה". משיג ראב"ד, "זה טעות הוא כי בוודאי הביעוט שינוי הוא, דאי לא, שינוי בצורות לרביע נזק היכי משכחת לה". לדעת ראב"ד צורות מבעיטה הם בוודאי תולדה של קרן, ולא הסתפק רב אשי אלא אם כאשר הבעוטת היא תמה יש להפחית חצי מחצי הנזק מפני שהצורות אינם גופה. לפיכך על צורות אגב בעיטה ברשות הרבים יש לשלם רביע נזק אף בלא תפיסה, שהרי קרן חייבת ברשות הרבים. אבל לרמב"ם "אין שינוי לצורות לרביע נזק" משמעו כאמור שכל צורות הם מנזקי רגל ואפילו המותזים מבעיטה, שכן צרור הוא אסופי אשר ממקום פגיעתו לא ניכרת יולדתו אם משונה היא או לא. לפיכך פטורים על כולם ברשות הרבים.

ובדף יז, ב - יח, א: "בעי רבא, דרסה על כלי ולא שברתו ונתגלגל למקום אחר ונשבר, מהו? בתר מעיקרא אזלינא וגופיה הוא, או דלמא בתר תבר מנא אזלינא וצורות ניהו. תפשוט ליה מדרכה, דאמר רבה, זרק כלי מראש הגג ובא אחר ושברו במקל, פטור, דאמרין ליה, מנא תבירא תבר". והרי שבתר מעיקרא אזלינא, וכבר שברו הזורק (רש"י על אתר ד"ה פטור). "לרבה פשיטא ליה, לרבא מבעיא ליה... תא שמע, תרגולין שהיו מחטטין בחבל דלי ונפסק החבל ונשבר הדלי, משלמין נזק שלם. שמע מינה בתר מעיקרא אזלינן", כי אחרת היו משלמים חצי נזק על הדלי כנזקי צורות. "תרגמא אחבל", שאותו ניתקו במקורם. "והא חבל משונה הוא" שיחטטו בו, ואיך ישלמו עליו נזק שלם ולא חצי נזק של קרן תמה? "דמאוס בלישה", מלוכלך בעיסה מדובקת בו, ומנקרים התרגלום בעיסה כדרכם. "והא נשבר דלי קתני", ותשלומי הנזק השלם הם אפוא בעבורו, ונוכל להסיק שבתר מעיקרא אזילנא. "אמר רב ביבי בר אבבי, דקאזיל מיניה מיניה", שלא נתגלגל מן התרגולים והלאה ונשבר במקום אחר, אלא "דוחפו" התרגול אגב חטוט בחבל "כל שעה ובשעת שבירה נמי" (לשון רש"י על אתר ד"ה מיניה מיניה), כך שניזוק הדלי במגע גמור של גוף התרגול.

על הקושיה "והא חבל משונה הוא" מתקשים תוספות מדוע היא התעוררה רק משי'תרגמו' ש"משלמין נזק שלם" נאמר "אחבל", הלא גם להנחה הראשונה שהתשלום הוא על הדלי היה לתמוה איך משלמים נזק שלם על הנגרם מחטוט משונה. והשיבו, "בשלמא אי אדלי קאי איכא לאוקמא בחבל גרוע וישן ובלוי (שאינו שווה כלום) דאורחיה הוא ליפסק בחטיטה מועטת שמחטטין למצוץ המים שבחבל. אבל השתא דקאי אחבל, על כרחך איירי בחבל חזק דשייכא ביה תשלום", וחטוט אלים דיו לפסק חבל כזה הוא משונה. "אי נמי, אי אדלי קאי מצינו לפרש דנפסק היינו שהותר הקשר שהיה ביה הדלי קשור בחבל", וחטיטה חלושה שלא חותכת חבל אלא רק מתירתו אינה משונה". ולראב"ד בהשגתו להלכות נזקי ממון ב, ט, הקושיה "והא חבל משונה הוא" אמנם הוקשתה על גוף הברייתא גם בלעדי האוקימתא לפיה תשלום הנזק השלם הוא בעד החבל. יוצא לשניהם שלא יתכן להתחייב נזק שלם על הדלי וחצי נזק על החבל.

אבל רש"י לא התקשה בקושיית התוספות ולא הוסיף

לפירושו מאומה ליישבה. שכן חיטוט התרנגולים, אפילו אם משונה הוא, מכון אל החבל, בעוד הנפילה של הדלי מחמתו היא השלכה בלתי מכוונת, וכמו פגיעה של הניתז מנבירת חזיר להנאתו, היא תידון כנזקי רגל. לפיכך, אם "בתר מעיקרא אזילנא" ישלם על הדלי נזק שלם אף ששילם על החבל חצי נזק בלבד. על גוף הברייתא לא קשה אפוא דבר.

כמצופה, אף רמב"ם פוסק בפשטות שאם "היו מחטטין ונפסק החבל ונשבר הדלי משלמין נזק שלם... ואם היה על החבל אוכל ובעת אכילתו פסקוהו, משלם גם על החבל נזק שלם" (הל' נזקי ממון טו). במשתמע, אם לא היה על החבל אוכל כך שחיטוטם משונה, אינו משלם על החבל אלא חצי נזק, אך על הדלי משלמים נזק שלם מכל מקום.

מעתה תמוהה לכאורה שאלה של הגמרא בדף יט, א. על האמור במשנה, "היתה מבעטת או שהיו צרורות מנתזין מתחת רגליה ושברה את הכלים משלם חצי נזק" (יז, א), הסתפקו אם "היו צרורות מנתזין מתחת רגליה" אגב הליכה כדרכה, ושנויה המשנה כדעת חכמים שעל נזקי צרורות משלם חצי נזק, או שמא המשנה כסומכוס, ו"היו צרורות מנתזין" בעת ש"היתה מבעטת", ורק אז ישלם הבעלים חצי נזק מפני שבעיטה היא כקרבן. אבל אפילו אם ניתזו הצרורות מחמת בעיטה, מדוע לסומכוס לא ישלמו על נזקיהם נזק שלם? הלא למרות שהבעיטה היא כקרבן, נזקי הצרורות הם כרגל, וכבר נקט רמב"ם שאם אין שינוי לרביע נזק ייפטרו צרורות של בעיטה ברשות הרבים (ולסומכוס ודאי אין שינוי לעשות את הצרורות תולדה של קרבן, שהרי לדעתו לא הובדלו נזקי צרורות מנזקי הגוף). ומאי שנא צרורות מחמת בעיטה מצרורות מחמת נבירת חזיר, הנחשבים כרגל על אף שנולדו משן, או מנפילת דלי מחמת חיטוט משונה בחבל, שמשלמים בעבורה נזק שלם על אף שמשלמים חצי נזק על החבל?

אלא, גם אם "לא גמיר" סומכוס "הלכה כלל" להבחין כוחה של בהמה או כוח כוחה מגופה, הלכה היא, או שמא סברה פשוטה שלא צריכה להלכה, שאין להחמיר במסובב ולחייבו יותר מן הסיבה. אם משלמים על הבעיטה רק חצי נזק, לא יתכן לשלם על הצרורות, תולדותיה, נזק שלם, למרות שזו כקרבן תמה ואלה כרגל מועדת. משום צרורות של בעיטה, שהם כדריכת רגל פטורים ברשות הרבים וכלולים במשמע של "יִשְׁלַח אֶת בְּעִירוֹ... בְּשֻׁדָּה אַחֵר", לא יכול הכתוב לקבוע בפסקנות שישלם המשלח את הנזק במלואו, אלא התקבל ממש שיש בין המשלחים מי שמשלם רק חצי.

יובן אפוא איך צידדה הגמרא להעמיד את כל הבבא של "היתה מבעטת או שהיו צרורות מנתזין מתחת רגליה" בנזקי בעיטה משונה והמסובב ממנה, כאשר מופחת חצי הנזק רק משום תמות, והלא באה המשנה לעסוק לא בקרבן אלא בנזקי הרגל, וכותרתה "כיצד הרגל מועדת". שכן צרורות של בעיטה הם אמנם בכלל הרגל לפוטורם ברשות הרבים.

יושם לב שעל אף שחצי נזק צרורות הוא בלשון רמב"ם, כאמור,

"הלכה מפי הקבלה", רמב"ם אינו מונה אותה בין ההלכות למשה מסיני ברשימתו שבהקדמתו לפירוש המשנה. כי הלכה זו לא התקבלה חתוכה, וביסודה היא רק ציון שהמקרא מותיר מקום לפטור אי אלה נזקי רגל מתשלום מלא. אם הסכימו התנאים שמדובר בנזקי כוח או נזקים מסובבים, בהנגדה לנזקי גוף ישירים, הם נחלקו בהגדרה המדויקת של המסובבים ובטעם שהוקל להם. ולסומכוס אפשר שלא חידשה ההלכה שום דין משלה אלא העמידתו על רמז בכתוב לסברה תקיפה מאלה.

ושם בהלכות נזקי ממון ב, ט, הוסיף רמב"ם תנאי לקביעה שאם חיטוט תרנגולים "ונפסק החבל ונשבר הדלי משלמין נזק שלם": "והוא שנתגלגל הדלי מחמתן עד שנפל ונשבר". בהשקפה שטחית עשוי להיראות שרמב"ם העתיק את מאמר "רב ביבי בר אבבי, דקאזיל מיניה מיניה". אך בגמרא הוצרכו למאמר לפי צידודו של רבא שמא "בתר תבר מנא אזילנא", אבל אמרו שלרבה, המלמדנו שאם "זרק כלי מראש הגג ובא אחר ושברו במקל פטור" האחר, פשוט ש"בתר מעיקרא אזילנא" (כך לפירוש רש"י על אתר). רמב"ם פוסק כרבה, בהלכות חובל ומזיק ז, יב, ולפיכך יש לו להשמיט את הא דרב ביבי בר אבבי. ובאמת רמב"ם נוקט בפירוש גם פה בהלכות נזקי ממון ש"בתר מעיקרא אזילנא", שהרי כתב "שנתגלגל הדלי מחמתן עד שנפל", לא שנשמר המגע עם גופות התרנגולים עד שנשבר, ובכל זאת מחייב רמב"ם נזק שלם על הדלי. ורמב"ם מהדהד את לשון האיבעי של רבא – "דרסה על כלי... ונתגלגל למקום אחר ונשבר" – כאילו מגמתו בהלכה היא בין השאר להכריע את השאלה.

אלא, נתקשה רמב"ם שאפילו אם שבירת הדלי היא כרגל גמורה, משום שלא התכוונו התרנגולים אלא להזיק את החבל, עדיין ייפטר בעל התרנגול מחצי מחיר הדלי שלא להחמיר על המסובב יותר מן הסיבה. תהא פסיקת החבל כבעיטה בקרקע, ונפילת הדלי משנפסק החבל כהתזת צרור מחמת הבעיטה, וכמו שעל צרורות מנתזים מבהמה מבעטת משלמים חצי נזק כך על דלי נופל מחבל מחוטט.

לפיכך עושה רמב"ם שימוש חלקי במאמר רב ביבי בר אבבי. לרב ביבי "קאזיל" הדלי "מיניה מיניה", עוד ועוד "כל שעה" עד שנשבר. אבל לרמב"ם מספיק "מיניה" אחד, "מחמתן" בלשונו העברי. תוך חיטוט נגעו התרנגולים לא רק בחבל אלא אף בדלי עצמו, והוא התגלגל מדחיפתם ונפל. אין לדון אפוא את הנפילה כהשלכה של החיטוט אלא היא עצמה פעולה ראשונית, כך שגובה התשלום עליה אינו תלוי באופי סיבתה מולידתה. בכל זאת גילגול הדלי הוא כרגל ולא כקרבן, כי רק את החבל כיוונו להזיק, לא את שהנידו בלי משים אגב חיטוט.